

Dr. J. de Veer

**BEDRIJFSECONOMISCHE ASPECTEN VAN DE
LANDBOUW-PRIJSPOLITIEK**

Mededelingen en Overdrukken
Nr. 69.

L27
69B

Conradkade 175 - Den Haag - Tel.: 61 41 61

Overdruk uit: "Economisch-Statistische Berichten"
20 oktober 1971 - 56e jaargang nr. 2820.

Het agrarische inkomensbeleid van de Europese Gemeenschap.

Met de instelling van een gemeenschappelijk prijsniveau voor de basisprodukten was in 1967 en 1968 de fase van de prijstoenadering afgesloten. De inspanningen voor het bereiken van een gemeenschappelijke markt van landbouwprodukten hebben echter de primaire doelstelling van de markt- en prijspolitiek, een redelijke beloning van de in de landbouw aangewende produktiefactoren, tijdelijk wat op de achtergrond geschoven. De dreiging van toenemende overschotten van tegen de EG-prijzen niet af te zetten agrarische produkten met het daaraan verbonden beslag op gemeenschappelijke middelen, de problemen rond de prijsaanpassing en het marktevenwicht in de vergrote EG en het grote verschil tussen de EG-prijzen en de wereldmarktprijzen, maakten een verhoging van de landbouwprizen in de EG-politiek tot een heet hangijzer. Een verhoging van de landbouwprizen zou niet alleen leiden tot een verdere verhoging van het binnenlandse prijspeil van voedingsmiddelen in de EG en tot verbreding van de kloof tussen de EG-landbouwprizen en de agrarische prizen in enkele kandidaat-lidstaten als het Verenigd Koninkrijk en Denemarken. Ze zou ook een verdere afwijking veroorzaken van de agrarische prijsverhoudingen in de EG en de wereldmarkt, zowel ten aanzien van de onderlinge prijsverhouding tussen agrarische produkten (b.v. plantaardige vetten en eiwitten ten opzichte van granen en dierlijke produkten), als de prijsverhouding tussen agrarische produkten en opbrengstverhogende produktiemiddelen van industriële herkomst (b.v. meststoffen, bestrijdingsmiddelen enz.). De oriëntatie van de EG-landbouw op deze interne prijsverhoudingen, gecombineerd met de technische ontwikkeling, betekent een stimulans tot verdere vergroting van de produktie in richtingen, waarin slechts ten koste van grote bedragen aan gemeenschapsmiddelen een volledige afzet is te bereiken.

Er ontstond een besef, dat binnen het kader van de handelspolitieke beperkingen, de markt- en prijspolitiek in steeds mindere mate in staat zou blijken de tweeledige functie van het realiseren van één redelijk inkomen voor de agrarische produktiefactoren en het scheppen van althans een autarkisch marktevenwicht in de EG te vervullen.

Dit leidde echter niet tot het ontwerpen van maatregelen om langs andere weg deze tekortkomingen in de markt- en prijspolitiek op te vangen. hetzij door b.v. via inkomstenstoelagen het agrarisch inkomen op peil te houden, hetzij door via b.v. contingententeringsregelingen een betere afstemming van de agrarische produktie op de binnenlandse vraag te verkrijgen.

Plan Mansholt

De Europese Commissie ontwikkelde in het in 1968 uitgegeven memorandum, kortweg aangeduid als Plan Mansholt, de gedachte, dat een ingrijpende verbetering van de landbouwstructuur tevens een middel is voor deze kwalen 1). De stichting van grote moderne landbouwbedrijven zou leiden tot een extensievere bodemexploitatie en bijgevolg tot een geringere omvang van de agrarische produktie. Dit gecombineerd met onttrekking van een groot areaal landbouwgrond aan de agrarische exploitatie zou het probleem van de dreigende toeneming van agrarische overschotten uit de wereld moeten helpen. Het geringere aantal landbouwondernemingen van grotere omvang zou vervolgens op eigen kracht, door zich te verenigen in producentengroeperingen, in staat zijn om onder dekking van de beschermende maatregelen aan de grens, de produktie zodanig op de binnenlandse vraag af te stemmen, dat zonder verdere marktinterventie in de EG een lonend prijsniveau van de agrarische produkten zou kunnen worden gerealiseerd. Het van overheidswege gevoerde markt- en prijsbeleid zou volgens deze visie dan beperkt kunnen blijven tot een heffingstelsel ter afscherming van de wereldmarkt, en maatregelen ter bevordering van een goede marktorganisatie aan de aanbodzijde. Binnen dit kader zou de verantwoordelijkheid voor het markt- en prijsbeleid verder kunnen worden overgelaten aan het bedrijfsleven 2). In het bestek van dit artikel zal niet verder worden ingegaan op het realiteitsgehalte van deze visie, die van vele zijden als wishful thinking werd bestempeld. Evenmin zal worden ingegaan op andere aspecten van de plannen tot structurele hervorming zoals ze in dit memorandum naar voren werden gebracht en later werden gewijzigd.

Deze korte uitweiding over enkele aspecten van het Plan Mansholt diende slechts om een verklaring te geven voor de geringe belangstelling voor het niveau van de landbouwprijzen in de afgelopen jaren, mede onder invloed van de door de Europese Commissie ontwikkelde visie op de structuurpolitiek.

De inflatoire ontwikkeling leidde intussen in de afgelopen jaren tot een sterke kostenstijging in de landbouw. De landbouwprijzen bleven echter, afgezien van de effecten van wisselkoersveranderingen in enkele landen, op een zelfde niveau. De prijzenschaar van kosten en opbrengsten opende zich daardoor steeds verder. De ongeregeldheden in Brussel in het voorjaar van 1971 tijdens een bijeenkomst van de Ministerraad van de EG waren dan ook voor een belangrijk deel een gevolg van een toenemende verontrusting van de EG-boeren over de ongunstige prijsontwikkeling en van de vrees dat de urgentie van verhoging van de landbouwprijzen zou worden bedekt met de mantel van de plannen tot hervorming van de landbouwstructuur.

1) Commissie van de Europese Gemeenschappen: "Memorandum inzake de hervorming van de landbouw in de Europese Gemeenschap", deel A, Brussel, 18 december 1968.

2) T.a.p. punt 56 e.v. en punt 108 e.v.

De economische ontwikkeling op de Nederlandse landbouwbedrijven in de jaren 1965 t/m 1970 (excl. tuinbouw)

Hoe heeft nu de economische situatie op de Nederlandse landbouwbedrijven zich in de laatste vijf jaren ontwikkeld. De statistische overzichten van bedrijfsuitkomsten in de landbouw, die het Landbouw-Economisch Instituut jaarlijks uitbrengt, geven hiervan een beeld 1).

Afgezien van fluctuaties in de prijzen van enkele produkten, waarvoor geen gemeenschappelijk prijsbeleid wordt gevoerd (consumptieaardappelen) of dit beleid aanzienlijke prijsuitslagen toelaat (varkensvlees, eieren), zijn de opbrengstprijzen op de landbouwbedrijven de laatste vijf jaar ongeveer op gelijk niveau gebleven. Een uitzondering geldt slechts voor de prijzen van de kalveren, die onder invloed van een toenemende schaarste van uitgangsmateriaal voor de rundvleesproductie, in het bijzonder de kalvermesterij, en in de loop van deze tijd geleidelijk aan verhoogde oriëntatieprijzen en interventieprijzen voor rund- en kalfsvlees, sterk zijn gestegen.

Tegenover dit vrijwel stabiele niveau van opbrengstprijzen stond een sterke stijging van de prijzen van een deel van de produktiemiddelen, in het bijzonder de arbeidskosten, de kosten van werk door derden (loonwerk), de werktuigkosten, de pacht en de rente. De prijzen van opbrengstverhogende produktiemiddelen als krachtvoer en meststoffen bleven ongeveer gelijk. Ook de prijzen van de niet in tabel 2 vermelde overige kosten, voor een belangrijk deel komende uit de dienstensector, stegen over het algemeen sterk.

De invloed van deze prijsstijgingen van de kosten werden voor een belangrijk deel opgevangen door produktiviteitsverhoging en vervanging van de relatief sterk in prijs stijgende arbeid door werktuigen en loonwerk en werd bovendien voor een deel gemaskeerd door over het algemeen relatief gunstige produktieomstandigheden in de laatste jaren.

Het netto-overschot handhaafde zich althans op de grotere bedrijven ongeveer op een zelfde niveau. Dit netto-overschot is het verschil tussen de totale bedrijfsopbrengsten en de kosten op pachtbasis. In deze kosten is geen vergoeding voor bedrijfsleiding begrepen, maar wel een vergoeding voor de door de boer en zijn gezinsleden geleverde handenarbeid op basis van de landarbeiderslonen en een vergoeding voor het geïnvesteerde vermogen op basis van de geldende rentevoet. De berekening van de kosten van grond en gebouwen op basis van pacht houdt in, dat voor het hierin geïnvesteerde vermogen slechts een lage vergoeding is berekend, overeenkomend met een rendement van ca. 1,5% van de huidige verkeerswaarde voor agrarisch gebruik.

1) "Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw. Boekjaren 1965/1966 t/m 1968/1969", LEI-publikatie 3.14 en "Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw. Boekjaren 1966/1967 t/m 1969/1970". LEI-publikatie 3.26, Landbouw-Economisch Instituut, 's-Gravenhage 1970, resp. 1971.

Tabel 1. Pijsonwikkeling van de belangrijkste landbouwprodukten in indexcijfers (1966/1967 t/m 1968/1969 = 100)

	Rundveehouderij				Pluimvee			Akkerbouw			
	melk	koeien	kalveren	varkens- vlees	varkens- slacht- kuikens	cons. eieren	winter- tarwe	zomet- gerst	cons. aard.	fabr. aard.	suiker- bieten
1965/1966	95	99	96	91	106	112	101	104	161	93	112
1966/1967	100	97	93	99	104	94	101	101	133	103	111
1967/1968	98	98	87	95	97	99	101	99	55	100	98
1968/1969	102	106	120	105	99	106	99	100	112	97	92
1969/1970	102	106	156	117	100	87	99	101	198	97	101

Bron: LEI; Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw, publicatie 3.26.

Tabel 2. Pijsonwikkeling van de belangrijkste produktiemiddelen in indexcijfers (1966/1967 t/m 1968/1969 = 100)

	Krachtvoer			Meststoffen						
	arbeid per gewerkt uur	loonwerk en trekkers	werktuigen	rundvee	varkens	N	P	K	Pacht	Rente
1965/1966	83	96	94	98	99	104	97	101	85	86
1966/1967	92	99	97	100	100	103	99	103	93	94
1967/1968	100	101	100	100	100	99	102	100	100	103
1968/1969	108	101	103	99	100	98	99	97	108	103
1969/1970	121	114	112	99	101	93	100	97	114	120

Bron: LEI; Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw, publicatie 3.26.

Tabel 3. Ontwikkeling van opbrengsten, kosten en netto-overschot per ha cultuurgrond op grotere bedrijven in indexcijfers (gemiddelde opbrengsten 1966/1967 t/m 1968/1969 = 100).

	Akkerbouw- bedrijven			Weide- bedrijven			Gemengde- bedrijven		
	opbr. (ba- sis)	kos- ten	netto- over- schot	opbr. (ba- sis)	kos- ten	netto- over- schot	opbr. (ba- sis)	kos- ten	netto- over- schot
1965/66	91	78	13	87	-89	-2	88	91	-3
1966/67	94	82	12	93	92	1	98	100	-2
1967/68	103	88	15	98	97	1	94	97	-3
1968/69	102	91	11	109	107	2	108	106	2
1969/70	125	97	28	110	114	-4	126	124	2

Bron: LEI: Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw, publikatie 3.26.

De regelmatige stijging van de opbrengsten per ha was grotendeels een gevolg van intensivering: meer hakovruchten op de akkerbouwbedrijven, hogere veebezetting per ha in de rundveehouderij en uitbreiding van de veredeling op de gemengde bedrijven. De sterke stijging van de opbrengsten op de akkerbouwbedrijven in 1969/1970 is echter voornamelijk te verklaren uit de hoge opbrengstprijzen van de aardappelen en op de gemengde bedrijven uit de hogere prijzen van de biggen in dat jaar. De gunstige uitkomsten van de akkerbouwbedrijven in 1969/1970 moeten worden gezien als een incidenteel verschijnsel, dat zich niet gauw zal herhalen.

De grotere bedrijven, d.w.z. de bedrijven met een omvang van 93 standaardbedrijfseenheden en meer in 1969/1970, hebben dus in deze vijf jaren hun bedrijfsresultaten ongeveer op gelijk niveau kunnen houden. Daarbij moet men zich echter wel realiseren, dat het hier een steekproef betreft uit de grotere bedrijven en dat ruim de helft van de Nederlandse ondernemers, die landbouw als hoofdberoep hadden een kleiner bedrijf exploiteerden. Dat blijkt uit tabel 4.

De grotere bedrijven, 48% van het totale aantal, hebben een aandeel van 70% in de totale productieomvang. Op de kleinere bedrijven slaagde men er in mindere mate in om de bedrijfsresultaten op hetzelfde niveau te handhaven en de prijsstijgingen te compenseren met produktiviteitsvergroting. Dit komt in tabel 5 naar voren.

Tabel 4. Verdeling van aantal bedrijven en totale produktieomvang naar bedrijfsgrootte (hoofdberoep landbouw: CBS-meitelling 1970)

Produktieomvang per bedrijf a)	Aantal bedrijven in %	Aandeel in produktieomvang in %
< 62 sbe	30%	11%
62- 93 sbe	22%	19%
93-155 sbe	32%	38%
> 155 sbe	16%	32%
	52%	30%
	48%	70%

Bron: LEI-waarnemingsnet 1970.

a) De produktieomvang is gemeten in standaardbedrijfseenheden (sbe).

Van oorsprong zijn standaardbedrijfseenheden verhoudingsgetallen voor verschillende agrarische produktierichtingen op basis van de verhouding tussen de factorkosten bij efficiënte bedrijfsvoering in 1968. In de praktijk blijken ze een bruikbare maatstaf voor de werkelijk gerealiseerde netto-toegevoegde waarde op bedrijven van verschillend type binnen de landbouw (excl. tuinbouw), waarbij 1 sbe in de landbouw in 1970 bij normale opbrengstverhoudingen en het gemiddelde prijsniveau van de laatste jaren ongeveer overeenkomt met f 260,- netto-toegevoegde waarde.

Tabel 5. Ontwikkeling van kosten, opbrengsten en netto-overschot per ha op grotere en kleinere bedrijven in indexcijfers (gemiddelde opbrengsten 1966/1967 t/m 1968/1969 = 100) a)

	Weidebedrijven					
	grotere bedrijven			kleinere bedrijven		
	opbr. (basis)	kosten	netto-overschot	opbr. (basis)	kosten	netto-overschot
1965/1966	87	89	-2	87	95	- 8
1966/1967	93	92	1	92	101	- 9
1967/1968	98	97	1	98	111	-13
1968/1969	109	107	2	110	126	-16
1969/1970	110	114	-4	115	135	-20
	Gemengde bedrijven					
1965/1966	88	91	-3	92	102	-10
1966/1967	98	100	-2	95	105	-10
1967/1968	94	97	-3	93	108	-15
1968/1969	108	106	2	113	122	- 9
1969/1970	126	124	2	112	126	-14

a) Gegevens van akkerbouwbedrijven ontbreken wegens onvoldoende aantal waarnemingen van kleinere bedrijven.

De bedrijfsresultaten op de kleinere bedrijven blijven niet alleen achter bij die van de grotere bedrijven, maar de achterstand wordt in de loop van de jaren groter. Vooral op de weidebedrijven blijkt dit duidelijk het geval te zijn.

De stijging van de produktiviteit op de grotere bedrijven kwam voornamelijk tot stand door arbeidsbesparing. In verhouding tot de omvang van de werkzaamheden nam het arbeidsvolume in de laatste vijf jaren op de akkerbouwbedrijven met bijna 1/3 en op de weide- en gemengde bedrijven met 1/4 af. Ook de kosten van werktuigen en loonwerk daalden, tegen constante prijzen gerekend, door toepassing van efficiëntere werkmethoden en betere benutting van de capaciteit. Het gevolg was dat op alle bedrijfstypen de bewerkingskosten tegen constante prijzen gerekend met 23% afnamen. Ondanks deze besparing namen als gevolg van de prijsstijging de bewerkingskosten op de akkerbouwbedrijven per saldo echter toe met ca. 10% en op de weide- en gemengde bedrijven, waar relatief meer arbeid wordt aangewend, met 22 à 23%.

Op de kleinere bedrijven was de volumebesparing in deze periode aanmerkelijk minder en namen de bewerkingskosten derhalve aanmerkelijk sterker toe. Het niveau van de arbeidskosten op de kleinere bedrijven lag de laatste jaren gemiddeld ruim 30% hoger dan op de grotere bedrijven bij slechts weinig lagere kosten van werktuigen en werk door derden.

De kg-opbrengsten per ha en per dier toonden in deze vijf jaren een wisselend beeld zonder een duidelijke ontwikkeling te laten zien. De opbrengststijging verloopt in Nederland, waar reeds een hoog niveau is bereikt, nog slechts langzaam en is alleen aan de hand van langere tijdreeksen zichtbaar te maken.

Samengevat was de ontwikkeling over de laatste vijf jaar, dat op de grotere landbouwbedrijven de relatieve inkomenspositie gehandhaafd kon worden ondanks aanmerkelijke prijsstijgingen van een aantal kostenfactoren. Op de kleinere bedrijven lag het inkomen niet alleen op een aanmerkelijk lager niveau, maar ging bovendien de inkomenspositie relatief achteruit in vergelijking met het verloop van arbeidslonen en rente. Deze ontwikkelingen stonden mede onder invloed van jaarlijkse wisselingen in fysieke opbrengstniveaus en prijzen, die over het geheel genomen de uitkomsten van de laatste jaren gunstig hebben beïnvloed.

Recente ontwikkelingen

De ontwikkeling sinds 1970 kan niet worden geschetst aan de hand van bedrijfsuitkomsten, omdat deze nog niet beschikbaar zijn. Wel zijn er door het LEI prognoses opgesteld over het te verwachten verloop onder normale omstandigheden 1). Bij deze prognoses is uitgegaan van de ont-

1) Voor de rundveehouderij zijn deze prognoses weergegeven in "Melkkoeien 1971; Resultaten op melkveehouderijbedrijven in verleden en naaste toekomst", LEI-publ. 3.23, en voor de akkerbouw in "Akkerbouw 1971. Resultaten op akkerbouwbedrijven in verleden en naaste toekomst", LEI-publ. 3.27.

wikkeling in de hoeveelhedsverhoudingen in het recente verleden en van het prijsverloop sinds 1970, zoals dat kon worden waargenomen of voor de nabije toekomst werd verwacht. Deze prognoses zijn gebaseerd op de grotere bedrijven (93 sbe en groter in 1970), waarbij in verband met de produktiviteitsontwikkeling en de veranderingen in het bedrijfsgroottepatroon wordt uitgegaan van een jaarlijks opschuivende benedengrens. De berekeningen zijn evenals de hiervoor behandelde bedrijfsuitkomsten gebaseerd op gegevens van met behulp van een toevallige steekproef gekozen bedrijven. Een overzicht van de uitkomsten van deze prognoses is gegeven in tabel 6.

Tabel 6. Verwachte ontwikkeling van produktiviteit en kostenpeil van grotere landbouwbedrijven (> 93 sbe) in 1970/1971 en 1971/1972

	Akkerbouw- bedrijven a)	Weide- bedrijven	Gemengde bedrijven met overwegend rundvee- houderij
Jaarlijkse stijging in % van:			
Netto-produktiviteit b)	3,9	3,1	3,3
Arbeidsproduktiviteit c)	6,2	4,5	4,2
Verandering in kosten per f 100,- opbrengsten			
a. 1970/1971 t.o.v. 1969/1970			
prijzen d)	+ 6,1	+ 8,0	+ 8,3
hoeveelheden e)	- 1,8	- 1,5	- 1,8
saldo van wijzigingen	+ 4,3	+ 6,5	+ 6,5
b. 1971/1972 t.o.v. 1970/1971			
prijzen d)	+ 4,9	+ 5,7	+ 5,4
hoeveelheden e)	- 2,0	- 1,9	- 1,7
saldo van wijzigingen	+ 2,9	+ 3,8	+ 3,7

Bron: LEI

- a) Rekenkundig gemiddelde van regionale uitkomsten voor Noordelijk Kleigebied, Veenkoloniën en Zuidwestelijk Kleigebied.
- b) Jaarlijkse procentuele verandering in de verhouding tussen netto-toegevoegde waarde en factorkosten in constante prijzen.
- c) Jaarlijkse procentuele verandering in de verhouding tussen de netto-toegevoegde waarde en de arbeidskosten in constante prijzen.
- d) Verandering in het gemiddelde prijspeil van de kosten gewogen op basis van de kostenopbouw in het tweede jaar.
- e) Verandering in de kosten per f 100,- opbrengsten, beide gerekend tegen constante prijzen.

Vooraf voor het boekjaar 1970/1971 werd rekening gehouden met een

sterke prijsstijging van de kosten, die slechts voor een gering gedeelte zal worden gecompenseerd door produktiviteitsstijging. Op grond van deze prognoses zouden voor handhaving van de relatieve inkomenspositie in dit jaar de opbrengstprijzen moeten stijgen met 4,3% op de akkerbouwbedrijven en 6,5% op de weide- en gemengde bedrijven. Voor het volgende jaar 1971/1972 is deze kostenstijging op grond van de thans voorziene prijsontwikkeling berekend op 2,9% op de akkerbouwbedrijven en ca. 3,75% op weide- en gemengde bedrijven.

Voor het jaar 1970/1971 worden deze kostenstijgingen niet gecompenseerd door stijging van de opbrengstprijzen. Voor 1971/1972 zijn inmiddels door de EG-Commissie prijsverhogingen bekendgemaakt, waarvan het verhogend effect op de geldopbrengsten voor akkerbouwbedrijven is te taxeren op 1,5 à 2,25%, voor weidebedrijven op ca. 5% en voor gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij op 3 à 3,5%. Deze prijsstijgingen zijn dus niet voldoende om de over deze twee jaar verwachte kostenstijgingen volledig te compenseren, zodat onder normale omstandigheden op de grotere landbouwbedrijven op een achteruitgang in de relatieve inkomenspositie is te rekenen. Ook in de voorgaande jaren heeft reeds enige achteruitgang plaatsgehad, indien men corrigeert voor jaarlijkse fluctuaties in opbrengstniveaus en opbrengstprijzen. Voor de volgende jaren heeft de Commissie van de EG voorstellen in discussie gebracht om op grond van het kostenverloop, dat resulteert uit de produktiviteitsontwikkeling op landbouwbedrijven en het prijsverloop van de produktiemiddelen de prijzen van landbouwprodukten jaarlijks aan te passen.

Enige slotopmerkingen

In hoeverre is het nu gerechtvaardigd de kostenontwikkeling op deze grotere bedrijven als uitgangspunt te nemen voor de prijspolitiek. Het betreft ongeveer de helft van de Nederlandse landbouwbedrijven, waarvan de ondernemer landbouw als hoofdberoep heeft, met een aandeel van ca. 70% in de totale produktieomvang op basis van netto-toegevoegde waarde.

Op de kleinere bedrijven, waar op pachtbasis gerekend het arbeidsinkomen van de ondernemer reeds achterblijft bij de landarbeiderslonen, zal bij het aanhouden van dit uitgangspunt de relatieve inkomenspositie een toenemende achterstand oplopen. De bedrijfsomvang geeft op deze bedrijven onvoldoende ruimte om de produktiviteitsontwikkeling op de grotere bedrijven te volgen.

Ook tussen de grotere bedrijven bestaan echter grote onderlinge verschillen in produktiviteit en inkomen. Binnen deze groep grotere bedrijven bestaat echter weinig samenhang meer tussen enerzijds efficiëncyniveau en inkomensniveau en anderzijds de produktieomvang. Een verdere opschuiving van de benedengrens, waarbij de kostenontwikkeling zou worden gebaseerd op de gegevens van nog grotere bedrijven zou dan ook niet tot veel andere uitkomsten leiden.

Wel is op langere termijn te verwachten dat de grens, waar beneden de bedrijfsomvang duidelijk een beperking blijkt te vormen voor de produktiviteitsverhoging, geleidelijk aan hoger zal worden. Met een geleide-

lijke verhoging van de afgrenzing tussen kleinere en grotere bedrijven in de loop van de tijd, zoals door het LEI wordt toegepast, kan dit bezwaar worden ondervangen.

Wel is het zo, dat bij rationele toepassing van de modernste bedrijfsuitrusting en de nieuwste technische mogelijkheden, indien althans de bedrijfsomvang hierop is afgestemd, nog een aanmerkelijke produktiviteitsverbetering bereikbaar is. Daarbij doelen we op technische mogelijkheden, die in de laatste 5 à 10 jaar ontwikkeld zijn en nog voortdurend verder worden verbeterd. Het adopteren van deze nieuwe technische mogelijkheden vraagt echter tijd en verloopt zeker in het begin niet zonder aanloopmoelijkheden.

Algemene toepassing ervan vereist bovendien ingrijpende structurele aanpassing. Er is een hergroepering van produktiefactoren nodig in de vorm van afvloeiing van arbeid en concentratie van de overblijvende arbeid, de grond en het kapitaal in grotere eenheden. Bovendien zullen grote investeringen moeten worden gedaan in modernisering van bedrijfsgebouwen en werktuigeninventaris en in cultuur-technische werken. Er zijn aanwijzingen, dat een te snel verloop van deze structurele aanpassing, nog afgezien van de hiermede verbonden sociale en regionale problemen, macro-economisch gezien geen voordeel oplevert 1).

Het is voorts te betwijfelen of dergelijke modern opgezette en efficiënt gevoerde bedrijven op korte termijn tegen lagere prijzen kunnen produceren. De noodzakelijke investeringen in bedrijfsgebouwen en verdere uitrusting kunnen slechts economisch verantwoord worden gedaan als de opbrengstprijzen in staat stellen tot rente en afschrijving op basis van nieuwwaarde en tot het opvangen van de aanloopkosten. Bovendien zullen deze bedrijven moeilijk van de grond komen indien de opbrengstprijzen onvoldoende ruimte laten voor de vorming en het aantrekken van de grote vermogens, die voor de stichting en voor de handhaving van de liquiditeit nodig zullen zijn. De totstandkoming van deze bedrijven kan uiteindelijk, en dan nog na het overwinnen van veel weerstand, slechts plaatshebben als ze qua rentabiliteit de bestaande bedrijven overtreffen. Indien men de landbouwprijzen wil afstemmen op de kosten van de meest moderne en efficiënte produktietechnieken zal men ook de uitgangspunten voor de kostenberekening in overeenstemming moeten brengen met de eisen die bij de stichting van nieuwe ondernemingen moeten worden gesteld. Het is niet te verwachten dat daaruit een verlaging van de landbouwprijzen is te motiveren.

Hoewel ze door hun kostenopbouw minder gevoelig zijn voor de loonstijgingen, komt bij de huidige inflatoire prijsontwikkeling ook de rentabiliteit van de grote modern opgezette landbouwbedrijven onder toenemende

1) J. de Hoogh en J.H. Post: Kosten en Baten van het Plan Mansholt, een case-study voor de Nederlandse weidebedrijven, in "ESB", no. 2803, 23 juni 1971, blz. 580-584. P.C. van den Noort: Baten en kosten van het Plan Mansholt, in "Openbare Uitgaven" no. 2, juni 1971, blz. 67.

druk te staan.

Bij landhaving van het uitgangspunt van de landbouwpolitiek dat de inkomensvorming van de agrarische produktiefactoren moet worden gerealiseerd via de opbrengstprijzen van de produkten, is aan aanpassing van deze prijzen aan de kostenontwikkeling moeilijk te ontkomen. Dit niet alleen om de landbouw een redelijk aandeel te geven in toenemende welvaart, maar ook om aan de structurele aanpassing de noodzakelijke stimulansen niet te onthouden.

Indien men de ongunstige effecten van prijsverhoging op een doelmatige oriëntatie van omvang en richting van de Europese landbouwproduktie op internationale concurrentieverhoudingen onaanvaardbaar vindt, zal men moeten zoeken hetzij naar mogelijkheden om ook langs andere weg dan via de prijsverhoudingen de omvang en samenstelling van de agrarische produktie te beïnvloeden, hetzij naar andere maatregelen om de agrarische inkomens op een redelijk niveau te handhaven.